

Ivan Cankar: Na klancu

Začetki poglavij

Francka ni zaspala dolgo v noč. Vse je bilo že tiho, nič se ni zgenilo v temi in skoro jo je bilo strah. Samo poredkoma je segel rezek glas iz noči — zaukal je fant na vasi, zapel je pesem, šel je zmerom dalje po klancu navzdol in pesem je umolknila, potopila se je v noč. Zalajal je pes pri štacunarju — začul je bil bogvekaj, šuštenje kostanja v bližini, praskanje miši v prodajalnici, fantovo pesem iz daljave, in vzdignil je glavo ter zavil z zategnjenim, cvilečim glasom, zacvilil še enkrat že v poluspanju in legel na plahto in zadremal ...

Ko je imela Francka štirinajst let, je šla služiti. Prej drobna in majhna, da se je bala vetra, če je šla po hribu, je zrasla čez noč in sloko telo se je polagoma izlivalo v nežne ženske oblike. Obraz je bil bel, kakor da bi nikoli ne bil gorel v soncu; ustnice so bile rdeče, velike, malo odprte, da so se kazali močni zobje, oči so gledale jasno in toplo pod močnimi obrvmi. Taka je bila Francka, ko je imela štirinajst let in je šla služiti.

Časih se je zazdelo Francki, da je doživela pred davnim časom nekaj neizmerno lepega — bogvekaj je bilo in bogvekaj. Zamislila se je in srce ji je zakoprnelo ...

Mihovi so se preselili na klanec, tja kjer so gledale umazane kočice z mrkim in zavidnim pogledom dol na bela poslopja. Na klancu jih je stanovalo mnogo, ki so živeli prej doli v tistih lepih hišah; skrili so se in so se borili v temi za življenje.

Zgodilo se je veliko — fant s klanca je šel študirat. To se pravi, na posušenem drevesu je pognala mladika; ljudje so gledali, ko je brstelo popje in so strmeli in pričakovali čudežnih reči ... Ves klanec je bil obsojen na žalostno smrt — toda fantu se ni hotelo umreti in gledal je, kako bi ušel. Prišlo je upanje na klanec, nekaj je zadrgetalo, kakor da bi zapihal spomladanski veter preko snežene poljane ...

Motiv teka za vozom

1.

Voz se je pomikal počasi mimo, nekdo je zaklical: „No, vozi!“ in zdrdral je po klancu navzdol. Francka se je prestrašila, da ji je zamrgolelo po obrazu, a nato je pritisnila kruh in molitvenik tesno k sebi, sklonila glavo ter tekla za vozom po hreščečem kamenju. Ženska se je okrenila na vozu: „Kaj pa tečeš? Saj bomo čakali pri malinu!“

Francka se je spoteknila ob velik kamen, kmalu bi bila padla in postala je ter se oddehnila. Mislila je že, da ji uide voz izpred oči, po klancu, po dolini, za hrib, in strah ji je bil stisnil srce. Ruta se ji je bila nagnila za vrat, v lica ji je bilo vroče in pod pazduho je čutila mokroto.

„Pri malinu bomo čakali,“ je slišala z voza in šla je počasneje z drobnimi koraki, sklonjenim životom; na hoji se ji je poznalo, da je nastopila romarsko pot. Gledala je za vozom in če je za hip izginil za oglom, je pospešila korake.

Sonce se je že skoro vzdignilo do vrh hriba, nebo je bilo vse rdeče in zgornje hiše na holmu so se svetile v nedeljski beloti. V dolini spodaj pa so še ležale sence in vrbe, ki so stale na obeh straneh ob potoku, so trepetale v rosi. Voz je drdral zmerom hitreje po ovinkih v dolino in tudi Francka je hitela. Tam daleč na desni, v kotu doline, je stal ob vodi malin, skrit za visokim drevjem. Lepa bela cesta je držala do njega v ravni črti; voz je že zavil nanjo; ker je bila pot gladka in trda, se je pomikal še hitreje in Francka se je spustila v tek.

V dolini je bilo hladno in tiho; temnozeleno vodo potoka je bila mirna kakor ribnik; samo od daleč se je začulo časih zamolklo šuštenje; tam je tekel potok preko belega kamenja, ob razritem bregu, napravil si je spodaj okroglo, globoko kotanjo, iz katere se je odtekal trudno in pokojno v dolino. Ob poti se je dvigal tupatam visok jaged; vršički so se časih nalahko zazibali v vetru in listje je trepetalo enakomerno.

2.

Sedela je v gosposki sobi in je gledala njemu v oči — on pa se je ozrl nanjo in njegov obraz je bil ves hudoben in oduren, kakor obraz morivca ... Že so se bližali njegovi težki koraki, kričalo je zadaj in preklinjalo ... „Teci, Francka, teci, teci!“ — Zmedle so se ji misli, tekla je omahovaje. „Teci, Francka, teci!“ — Voz je drdral pred njo in na vozu so sedeli romarji in romarice in so se smejali, niso hoteli čakati nanjo ... Prišla je na hrib, tam je bila pot gladka in ravna in Francka je tekla hitreje. Čula je razločno, kako je drdralo pred njo, razločevala je celo peketanje kopit, slišala je, kako je hreščal pesek pod kolesi in veseli smeh romaric je prihajal prav do nje ... Gledala je z velikimi, izbuljenimi očmi in ugledala jih je pred sabo, že jih je videla natanko. Vsi obrazi so bili široki, neusmiljeni, smejali so se in so jo oponašali, kako je tekla vsa zasopla, sključena, z odprtimi ustmi, kakor pes, kadar teče za vozom. „Hej, Francka, pridi no, sedi no gor, da se popelješ z nami na sveto romarsko Goro!“ — Pot se je spet globoko nagnila, vila se je navzdol, proti malinu. Francka je sopla težko, dasi je šlo navzdol, ni mogla več dalje. Obšla jo je grenka žalost, legla je nanjo kakor noč — nikoli ne doide voza, nikoli ne pride na sveto romarsko Goro; in če bi hodila do konca sveta, vse dolgo življenje — nikoli! — Postala je spet in v tistem trenutku je vse utihnilo, nikjer ni bilo voza, ne romarjev nikjer. Tam v senci, čisto v temi, je stal malin in voda je šumela. Deževati je nehalo, izza oblakov je zasijala mesečina. Ko je hotela dalje, so bile noge kakor od železa; hodila je počasi, trudoma in dihala je iz dna prsi, slišala je sama svoje bolno hropenje. Zdelo se ji je, da je glava silno velika, da se maje od leve na desno.

4.

Francka se je stresla, ko je slišala te besede; sama je vedela, da hodi po strašni poti, da koprni in omahuje in da ne pride nikoli, da nikoli ne bo konca. Zaszvetilo se je za trenotek in videla je pred sabo vse svoje življenje, videla je preteklost in prihodnost. Videla je, kako teče, majhna in slabotna za vozom, ki se ji umika neprestano; ona teče, z okrvavelimi nogami — toda nikoli ne doteče voza ...

7.

Do krvi je delala, vse noči je premolila, roke so bile slabotne; toda prišla je vanje silna moč in s silno močjo je branila svoje otroke, jih je držala za roko, da jih ne bi iztrgali iz njenih rok, ne pognali jih v svet — ali šli so drug za drugim, tekla je za njimi, ko so šli po klancu, za njimi je tekla po neizmerni samotni pokrajini, toda ni jih več došla, izginili so, megla je bila pred očmi in noge so omahovale, opotekale so se, zgrudila se je in čelo se je za delo ob kamen na cesti ... To so bile samo strašne sanje, ena sama noč je bila in minila je ...

8.

V vročici so se ji misli čudno kolebale, vstajale so in so se nenadoma pogrezale, prišle so in so hušknile mimo kakor da bi nosila svetilko po izbi in bi švigale sence od stene do stene, po tleh, po stropu ... Iztegnila je roko, hotela se je vzdigniti v postelji.

„Počakajte, ljudje božji!“

Toda niso čakali — voz je drdral dalje, voznik je gonil in se je smejal. Tekla je za vozom, čevlji so se ji bili odvezali, sezula se je in je tekla bosa, noge so krvavele, kri se je mešala s prahom.

„Čakajte!“

Kakor za šalo je voznik malo ustavil, romarice, ki so bile na vozu, so se hudobno smejale: „No, teci, teci, teci zdaj!“

In Francka je tekla, poskakovala je z ranjenimi nogami, že je prišla do voza, prijela se je z obema rokama — toda voz je sunil, švignil je dalje in Francka je padla, udarila se je s čelom ob kamen in je obležala ...